

загальні характеристики такого взаємозв'язку суспільного та освітнього творення людини.

Виходячи з практичної необхідності у інтеграції потреб як соціального, так і індивідуального розвитку, необхідно розглядати суспільне виховання як цілеспрямований, свідомий процес розвитку особи завдяки управлінню обставинами, в яких вона діє. Цей процес є невід'ємною стороною людської еволюції, адже остання передбачає не лише виробництво і відтворення матеріальних умов життя людей, але і відтворення самих індивідів: як порізно, так і в їх суспільних спільнотах і зв'язках, відтворення їх як живих носіїв цих умов. Таке бачення надає нам передусім традиція філософії марксизму, представлена нині постмарксизмом. Також варто доповнювати її елементами філософії комунітаризму, яка сприяє ціннісному аналізу суспільного виховання індивідів – як доповненню до аналізу матеріальних умов їхнього виховання у марксизмі.

Вміст, методи і форми виховання залежать перш за все від конкретних соціальних умов, в яких воно здійснюється, включаючи всі сторони суспільно-історичної практики: соціальну і нормативну структуру суспільства, його ціннісні орієнтації, у тому числі ціннісні установки особи, спосіб її мислення, освіти і культуру і так далі. Ці умови визначають спосіб розвитку особи, мету її діяльності, потреби, особливого типу зв'язки з іншими людьми, з суспільством – тобто, всю її діяльність, всі її функції, які є ні чим іншим, як способами існування людини. Іншими словами, людина формується тими зв'язками і стосунками, в які вона включена, – тими, які були до неї, і тими, які вона створює і удосконалює в процесі своєї діяльності, свого спілкування з іншими людьми. Таким чином, підкреслюється соціальна природа людини – суть «окремої особи» складає не її абстрактна фізична природа, а її соціальні властивості.

Соціальне середовище, що формує людину, кінець кінцем визначається характером способу суспільної діяльності, а він, у свою чергу, економіко-політичними стосунками, включаючи механізм їх дії (організаційний аспект,

принцип стимулювання праці, система правив і вимог до людини, що виражають характер взаємин людей в певному колективі, відношення людини до суспільства, міра реалізації принципу соціальної справедливості і ін.). Інакше кажучи, досліджуючи поведінку людей, слід брати до уваги всі чинники, з яких складається спосіб життя індивідів, соціальних груп даного суспільства. Як зауважували Карл Маркс та Фрідріх Енгельс, «якою є суспільна життєдіяльність індивідів, такими є вони самі» (Маркс, 1955, С. 19).

Але суть людини не співпадає з умовами її існування. Зводити її до умов існування рівноцінно визнанню задоволеності людини своїм положенням у рамках цих умов, тобто і відсутністю необхідності їхнього постійного перетворення і вдосконалення. У реальному житті справа йде інакше. Соціальне середовище одночасно виступає і умовою діяльності людини, і її результатом.

Бо людина – не пасивний продукт обставин, а суб'єкт своїх дій, своєї зміни, саморозвитку. Тому суть людини, відбиваючи її перетворюючу діяльність, спрямована на зміну суспільних відносин, не є чимось застиглим. Її було б неправомірно представляти як «вічну» природу людини, що містить в собі певні риси її поведінки, і виводити звідси незмінні моральні вимоги. З усіх живих істот тільки людина відрізняється активністю, яка має пріоритетно соціальну спрямованість. Вона обумовлена свідомістю, наявністю у неї свого стилю мислення, здатності до оцінки і самооцінки, волі, прагнення до різнобічного розвитку і зміни світу відповідно до своєї суті. Але активність людини треба виховувати, направляти, розвивати. І перспектива якнайповнішого її розвитку, як і цілісного розвитку самої людини, усіх її здібностей і дарувань пов'язана із затвердженням дійсно людських суспільних відносин.

Отже, соціальні умови виступають найважливішим чинником, що детермінує поведінку особи, умовою її соціалізації. У традиційному соціально-філософському і соціально-пізнавальному розумінні (і, зокрема, у

виховному і моральному аспектах) – це не адаптація до існуючого ладу, неминучим наслідком якої є деперсоналізація особи, а процес формування її моральних цінностей, лінії її поведінки і відповідних моральних якостей, перетворення людини у свідомого і активного члена суспільства.

Але соціальне середовище формує людину, її поведінку не безпосередньо, а через обумовлену способом виробництва суспільну потребу в особі певного типу. Крім того, вплив соціальних обставин на людину – це тільки одна сторона її взаємодії з середовищем. Поведінка людини як активної, діяльної істоти залежить і від рівня її свідомості, від того, які суспільні ідеали і потреби були нею сприйняті і якою мірою, слідуючи їм, вона виступає творцем суспільних відносин. Якщо з чинників, що визначають поведінку людини, виключити її активність, то принцип детермінізму набуває фаталістичного характеру. У рамках певних умов особа відіграє важливу роль у виборі цінностей, мети і сенсу свого життя. А саме суспільство є наслідком форм спілкування, що склалися між людьми як конкретними уже сформованими особистостями. І чим розвиненіша особа, тим адекватніше вона оцінює умови свого розвитку і бачить їх перспективу.

Інакше кажучи, поведінка особи є наслідком не лише певних суспільних відносин, але і міри її участі в творчому перетворенні цих відносин у конкретні міжособові стосунки. У свою чергу, розуміння особою поставлених суспільством цілей і завдань багато в чому залежить від ставлення до неї суспільства, його турботи про якнайповніше забезпечення розвитку її здібностей, інтересів тощо. Таким є конкретний зміст соціального детермінізму як початкового принципу для аналізу поведінки людини. Але, підкреслюючи соціальну природу людини, сучасна соціальна філософія виховання і освіти зовсім не відкидає її природну, біологічну природу, яка включає генетичні властивості особи, а також природні властивості, існуючі у вигляді потягів, задатків, здібностей, у тому числі психічних (таких як характер, темперамент, воля). До числа природних особливостей особи належать також ті, які пов'язані з віком, статтю, зі станом здоров'я. Тому

розуміння співвідношення біологічних і соціальних чинників в поведінці особи дуже важливо для правильної організації процесу виховання.

Іншим важливим аспектом врахування соціальних умов успішної освіти є пріоритетне врахування викладачем потреб студента. Однією з базових ідей Болонської реформи є поступовий перехід від розбудови освіти навколо проблем і потреб викладання (teaching) до орієнтації утворення на потреби навчання (learning). У цій моделі усе більш важливу роль набуває студент; але одночасно поступово відходить в минуле принцип повної автономії викладача, на якій будувалися значні досягнення європейської наукової і гуманітарної освіти. До недавнього часу в континентальній Європі – принаймні в Німеччині і Франції – можна було говорити про домінування так званої Гумбольдтової моделі університету. Це модель, висхідна до Берлінського університету, який заснував 1809 знаменитий німецький філолог, історик і філософ Вільгельм фон Гумбольдт. Вона будувалася на принципі двох свобод: *Lehrfreiheit* (свободи викладання) і *Lernfreiheit* (свободи навчання) (Зінченко, 2011, С. 47).

З боку викладача це раніше означало можливість автономно визначати, що, на якій методологічній базі, в якому напрямі і на якому рівні він викладатиме. З боку студента ця модель припускала раніше свободу вибору дисциплін, семінарів і здатність студента автономно формувати свій навчальний план. Згідно гумбольдтової моделі, студент міг вибирати семінари, які він хотів відвідувати і навіть до певного часу поєднувати у своєму навчальному плані абсолютно різні дисципліни: право і філософію, біологію і літературу. Фактично, Гумбольдтова модель означала відмову від ідеї «предметного» навчання, при якій студент мав жорсткий навчальний план і вивчав «предмети» або «дисципліни».

Це був перехід від старої системи навчання, що центрувалася на предметі (що саме вивчали), до освіти, центрованої на особі (як того, хто навчає, так і того, кого навчають). І в такій системі традиційні «предмети» перетворювалися дуже часто на семінари професорів – які студенти, а також і